

SPIS RZECZY

PRZEDMOWA · 9

OD AUTORA · 16

ROZDZIAŁ I · POLE GRY · 19

Powrót Borowskiego · Bezwzględna świadomość – celem · Męczennik sztuki? · Prezentacja cichego bohatera: diabeł w ministerstwie kultury · Jego literackie wcielenia · Iwan Karamazow i Adrian Leverkühn · Kwestionariusz osobowy: język i narodowość · Leverkühn i Borowski · Po co mi to potrzebne? · Metafizyka ze znakiem ujemnym · Diabeł brunatny i diabeł czerwony · Znacznik diabelskiej strategii sygnatariuszem paktu · Tajemnica tego paktu: gdzie kryje się słaby punkt, gdzie przebiega linia graniczna? · Wielkość związana z upadkiem

ROZDZIAŁ II · REMANENTY · 32

Historia: 1944–1948 · Okres przygotowawczy · Fundatorzy i egzekutorzy nowego ładu w kulturze · Ich złudzenia, ich odpowiedzialność · Za zwycięstwa się płaci · „Kuznica” i jej grób · Ci, którzy walczyli · Wewnętrzna słabość oporu w kulturze · Im wyższe wartości, tym opór słabszy · Czas utajony choroby · Gniew na to, co przegrało · Czy było warto? – Wrzesień, Powstanie · Krytyka wszechstronnie uzasadniona · Nie wszyscy wpadli w te sidła · Obrachunki inteligenckie i porachunki z inteligencją · Historyczna izolacja? · Żeromski i Gałczyński · Zdzieranie masek razem z twarzą · Andrzejewski i redaktor Pieniążek · Nowa mitologia masy (robotniczej) · Sentymentalny okres flirtu z komunizmem · Sławomira Mrożka porachunek z *Popiołem i diamentem* Andrzejewskiego i Wajdy · I z samym sobą – ich wielbicielem · Niska cena fałszerstwa historii · Ciągłe to samo: „człowieku, pò coś uciekał?” · Teraz już wiemy

ROZDZIAŁ III · WIĘCEJ POPIOŁU · 53

Dwa razy *Popiół i diament* · Skok ponad stalinizmem, jakby się nic nie zdarzyło · A może zdarzyło się zbyt wiele? · Brak precyzyjnej diagnozy · Królestwo Głupoty czy królestwo Rozumu? · Szaleństwo wiary (mitu) czy zimny porządek terroru? · Im wyżej w hierarchii, tym bliżej drugiego rozwiązania · W codziennych doświadczeniach wyglądało to inaczej · Klęska rozumu: źródła demitologizacyjnej

pasji · Kolejne próby ekranizacji *Popiołu i diamentu* · Względne kryteria historycznej
prawdy · Zwierciadłem – kultura, a nie rzeczywistość · Maciek Chełmicki
i „zapłute karły reakcji” · Wojna na recenzje. Ankieta „Polityki”: wszyscy uznali
film za swój, za słuszny · Fałszywa sugestia tragizmu · Wajda na trapezie

· ROZDZIAŁ IV · HEROIZM I REALIZM · 73

Bezprzykładny awans polskiego kina · Przyczyny powrotu do lat wojennych · Wizerunki
ruchu oporu · Potrzeba opisu – zadośćuczynienia gwałconej prawdzie · Funkcje
opisowe a ideologia · Powstanie Warszawskie · „Góra” i „dół” Armii Krajowej · *Kanał* –
perspektywa kłęski · Bohaterstwo zwyczajne · Połowa prawdy wzmacnia
nieprawdę drugiej połowy · Czego w tych obrazach zabrakło? · Ocena realistów
politycznych · Polski charakter narodowy. Bohaterszczyzna · „Ku chwale Ojczyzny” –
pierwszy szkic *Kanału* · Realizacja sprzecznych zamówień · Niejednoznaczny
stosunek do polskich mitów · Poza drwiną · Obrona gestu · *Eroica*:
nicowanie legendy? · Dziwny konformizm · Kwalifikacja racjonalna i porządek
wartości · Obraz społeczności zniewolonej; potępienie swary i przekorna
obrona mitu · *Zezowate szczęście*: narodowy masochizm czy satyra na fasadowe
głupstwo? · Polityczne kariery politycznych realistów · Bez topniejących lodów

ROZDZIAŁ V · WRZEŚNIOWE PORACHUNKI · 106

Wrzesień '39 · Zmiana funkcji w stosunku do lat powojennych · Zawsze jednak
argument dla władzy. Bohater do wynajęcia: antologia drwiny. Szakał królem
partii · Skomplikowanie obrazu: *Lotna Wajda* · Co zostało przekreślone? · Szaniec
obronny spółki J. J. Szczepański – S. Różewicz · Prawda faktów i prawda
rozumy · *Matière factuelle* Września · Wymazywanie kruchych faktów · U źródeł
diabelskiej strategii · Wyprowadzenie poza obszar mitu · Prezydent
zapomnienia · Nieblahe korzyści z podpisanego paktu · Kto kogo oszukał?

ROZDZIAŁ VI · RACJONALISTYCZNA GROTESKA · 123

Mrozkowy worek · Metodyczna furia profanacji · Romantyczne ideały i porządek
autorytarny · Kto jest podszyty Edkiem? · U źródeł bzdury · Mechanizmy
zniewolenia · Racjonalistyczna utopia · Syndrom umiarkowanego
indywidualizmu · Błędy i wypaczenia · Przeniesienie sfery podejrzania · Mrozek
uniwersalny · Czym Mrozek broni się przed Edkiem? · Powrót na własne podwórko

ROZDZIAŁ VII · SEN O NICOŚCI · 140

Tadeusz Różewicz · Porażenie wojenne: pierwszy zarys kryzysu · Spadanie
poziome: drugi kryzys – europejski, konsumpcyjny · Bez dna · Saganka, Jacopetti

i Bracia Rojek · Krajowy wymiar ogólnego kryzysu: nasza mała stabilizacja · Portret szarego człowieka · *Kartoteka, Świadkowie* · Pochodzenie społeczne szarego człowieka · Ograniczony pejzaż · „Społeczeństwo” czy „naród”? · Gdzie szukać chęci zrozumienia, spojrzenia do głębi? · Szary człowiek w historii · Czy to się złożyć nie może? · Sens życia a orzechowa sypialnia · Perspektywa dnia dzisiejszego · Zawodowe ryzyko literackiej Kasandry · Byłe jaki Gustaw, było jaki Konrad · Rozpaczliwe pragnienie świętości prowadzi do nihilizmu · Człowiek bez historii i mały realizm · Polityczne korzyści takiej diagnozy · Śmietnisko kultury · Mimowolna autoironia. Aniołowie i szatani

ROZDZIAŁ VIII · EUROPEIZM. ZAMAZANE KONTURY PRZEŁOMU · 172

Europeizm negatywny i pozytywny · Przejęcie zachodniej tradycji krytycznej · Teoria społeczeństwa masowego czy teoria społeczeństwa pod władzą totalitarną? · Zmiana modelu polskiego kina w latach sześćdziesiątych · Plagiatowy charakter przełomów literackich · Kłopoty z wolnością · Korzyści płynące ze złudzeń · Cztery stopnie europeizmu · Bariera mistyfikacji · Jej związek z październikowym przełomem · Żądanie spowiedzi · Jeden czy dwa problemy? · Czy władza wykreowała opozycję? · Pryszczaci: Wiktor Woroszyński · Legenda sentymentalna chmurnej młodości · Jej funkcje polityczne · Metody neutralizacji „błędów socjalizmu” · Zdrowe jądro · Hodowla kozła ofiarnego · I strzały istotnie w niego są wymierzone

ROZDZIAŁ IX · PODRÓŻE LITERACKIE (1). PISARZ I OBYWATEL · 190

Podróże faktyczne i metaforyczne · Ucieczka czy sposób przybliżenia? · Andrzejewski: habit inkwizytora i szaleństwo dziecięcej krucjaty · Idea przeciw życiu · Paryż: podróż najbliższa czy najdalsza? · Genialny cap: model artysty · Publiczność · *Miazga* · Przyczyny rozbicia formy · Łagodna rewolucja i tajfun destrukcji · Czy szatan rzeczywiście interesuje się sztuką? · Co znaczy „współczesne odczuwanie świata”? · Na czym polega wielkość Adama Nagórskiego? · Spójnik „i” · Literaci do pióra, pasta do zębów · Przeżycie Marca · Prasa kłamie! · Stare i nowe · Kto na to wszystko zapracował? · Izolacja · Wesele i koncert · Po co Załuski bronił Ordona? · Somosierra nobilituje komunistów · Dyskusja o *Popiołach* · Kontra wobec narodowego komunizmu · Dwuznaczne skutki niezbędnej reakcji · Anachronizm · Jakie są ich szanse w przyszłości?

ROZDZIAŁ X · PODRÓŻE LITERACKIE (2). KRAINA WYOBRAŹNI · 212

Nowocześni: Artur Sandauer · Kto się zmienił? · Miłość do łaskawego nadzorcy · Taryfa ulgowa dla siebie · Polityka kulturalna i wolność sztuki · Kto jest zacofany? · Dziwne odczytanie Herberta · Neoklasycyzm u białych bram Rzymu · Azyl rozpaczy czy duchowy sybarytyzm? · Mitologia racjonalna · Terapia obronna · Potęga smaku,

czyli brak wyboru · Zajęczki, szafa i otomana · Protesty lingwistyczne · Literatura dworska · Kłopoty z Bryllem · Grochowiak · Faszyzm jako problem i jako temat wszechstronnie wygodny · „Pokolenie «Współczesności»”: kariera wpisana w punkt wyjścia · Orientacja Hybrydy, czyli jak dobrze być młodym artystą · Rezerwat literatury

ROZDZIAŁ XI · ZAKLINANIE DESZCZU · 232

Pochwała mitoburstwa · Dwie godności: strażnika mitu i krytyka mitu · Podział pracy w obrębie kultury · Zburzenie tej równowagi w kulturze PRL · Mitologia narodowa i instytucje życia publicznego · Siła bezwładu? · Atak na wartości słabe · Ale i siła bezwładu krytyki · Kontynuacja przedwojennych porachunków · Dlaczego źle obecna? · Nieporozumienia z Gombrowiczem · Prawo do zwyczajnego nieszczęścia · Akceptacja wynikiem bezsiły · Dlaczego nie było drugiego obiegu? · Nowa fala na pograniczu · Paradygmat: bezradność zaklęta w fetysz kultury · Czy świadomość znosi niewolę? · Rzeczywistość kompletna i salon w więzieniu · Aktywizm · Literatura bez modlitwy

ROZDZIAŁ XII · LISTY Z WIĘZIENIA · 255

Zmiana modelu · Decydujące kryterium: stosunek do świadomości zbiorowej · Wcześniejsze zapowiedzi (realizacje) nowego modelu · Przykłady ciągłości: Szczepański, Konwicki · Szczególnie wyraźna zmiana w kinie · Dyskusje wokół „kina moralnego niepokoju” · Zasypywanie dołów · Wszystko nieustannie się powtarza · Prosta reakcja na fizyczne zniewolenie · Oczywiście, potrzebna, lecz zarazem jałowa · Kapitał wiary w podstawowe wartości · Mit niesprzecznej realizacji · Zespolenie idei narodowej z wartościami uniwersalnymi · Propozycja kultury zniewolonej? · Jaka alternatywa? · Stan wyjątkowy kultury · Arkadyjskie listy z więzienia · Gdzie jest oaza wolnej sztuki? · Wewnętrzne pęknięcie · Diabeł lubi złudzenia · Wszędzie · Mit kumulacji · Czy prawda zawsze służy wyzwoleniu? · Problem wyboru